

Лопушняк Г.С., д.е.н., професор, ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В.Гетьмана»

Корелеська Є., доктор, інженер, Технологічно-природничий університет ім. Яна і Єнджея Снядецьких у Бидгощі (Польща)

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

У статті здійснено аналіз соціальної сфери. Виявлено низку проблем, які носять системний характер і впливають на визначення стратегічних орієнтирів соціальної політики. Дано оцінку окремим законодавчим актам стратегічного характеру та окреслено пріоритетні напрями реалізації соціальної політики України.

Ключові слова: соціальна політика, соціальні проблеми, розвиток, стратегія, прожитковий мінімум, соціальна сфера

(Рис. 4, Табл. 5, Літ. 7).

Лопушняк Г.С., Корелеська Є.

СОЦИАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ УКРАИНЫ

В статье проведен анализ социальной сферы. Выявлен ряд проблем, которые носят системный характер и влияют на определение стратегических ориентиров социальной политики. Дана оценка отдельным законодательным актам стратегического характера и намечены приоритетные направления реализации социальной политики Украины.

Ключевые слова: социальная политика, социальные проблемы, развитие, стратегия, прожиточный минимум, социальная сфера.

Lopushnyak H., Koreleska E.

SOCIAL ASPECTS OF DEVELOPMENT OF UKRAINE

The article analyzes the social sphere. A number of problems that are systemic and can influence on identifying the strategic guidelines of social policy are revealed. Certain legislative acts of strategic nature are estimated in the article and priority areas of implementation of social policy of Ukraine are outlined.

Keywords: social politics, social problems, development, strategy, living wage, social sphere.

Постановка проблеми. Інтеграційні та глобалізаційні процеси, що притаманні сучасному розвитку України, у поєднанні з кризовими періодами практично у всіх сферах життєдіяльності суспільства та наслідками військової агресії Росії, призвели до загострення проблем соціального спрямування, серед яких: збільшення вимушених міграційних потоків, поширення бідності серед працюючого населення, невідповідність рівня оплати праці її реальній продуктивності, неефективність функціонування систем охорони здоров'я, освіти та соціального захисту, надмірна поляризація в доходах населення України, невідповідність пенсійного забезпечення зусиллям, витраченим протягом працездатного віку тощо. Їх вирішення потребує адекватних змін державної політики, в рамках якої, в першу чергу, реалізовуватимуться заходи, що спрямовані на підвищення рівня та якості життя населення України. Це вимагає детального аналізу стану соціальної сфери та визначення стратегічних пріоритетів, що дозволять планомірно підготувати основу для кожного наступного етапу перетворень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальна проблематика є предметом багатьох наукових досліджень, про що свідчать наукові доробки провідних учених: І. Гнибіденка, А. Колота, О. Крентовської, О. Макарової, В. Новікова, О. Новікової, Е. Лібанової, У. Садової, В. Скуратівського та інших. В цих працях опубліковано результати досліджень щодо проблем трансформації соціальної політики, її теоретико-методологічних засад; функціонування і розвитку соціально-культурної сфери, ринку праці; соціально-трудова відносин, проблем людського розвитку, бідності та нерівності тощо. Проте, незважаючи на інтенсифікацію досліджень у вказаній сфері та враховуючи швидкі зміни, які переживає українське суспільство, важливість означеної проблематики на кожному етапі розвитку держави є беззаперечною.

Мета статті здійснити аналіз соціальної складової розвитку України з метою виявлення найгостріших проблем та визначити стратегічні орієнтири реалізації соціальної політики в Україні.

Виклад основного матеріалу. Посилення уваги з боку органів державної влади до соціальних проблем відобразилось у прийнятті низки нормативно-правових актів соціального спрямування, в незначному рості інвестицій у людський капітал, у частковому впровадженні адресних принципів підтримки різних соціальних груп тощо. Соціальні питання ключовими визнали практично всі політичні блоки та партії у своїх передвиборчих програмах. Однак, ініційовані виконавчою та законодавчою владою реформи, які розпочалися в країні, на жаль, ще не призвели до поліпшення добробуту українського суспільства. Навпаки, через високі темпи інфляції (112,1% у 2014 р. та 148,7% у 2015 р.) та заморожування до вересня 2015 р. соціальних стандартів та гарантій відбулося падіння реальної заробітної плати (на 6,5% - у 2014 р., та на 20,2% у 2015 р. у порівнянні з попереднім роком), що суттєво знизило купівельну спроможність населення і, відповідно, попит на внутрішньому ринку товарів і послуг.

Не сприяє покращенню ситуації наявність заборгованості з заробітної платі, загальний обсяг якої протягом 2015 р., за винятком грудня, мав тенденцію до збільшення. Станом на 1 квітня 2016 р. заборгованість по заробітній платі становила 2013,4¹ млн. грн., а станом на 1 серпня 2016 р – 2046,2 млн. грн.

Зазначені вище проблеми посилюються через напружену ситуацію на ринку праці. Незважаючи на зниження рівня безробіття серед працездатного населення (на 0,3 в.п. у 2015 р. порівняно з 2014 р.), значення цього показника у 1 півріччі 2016 р. було досить високим – 9,4 %. На 10 вільних робочих місць (вакантних посад) у 2015 р. претендували 128 зареєстрованих безробітних, у січні 2016 р. – 162, у червні 2016 р. – 100. Також відбулось збільшення масштабів вимушеної неповної зайнятості до 11 % (до 14 % у сферах професійної, наукової та технічної діяльності, 21 % у промисловості та 36,6 % у сфері транспорту та складському господарстві), збільшилась частка економічно неактивного населення (з 35,1 % у 2013 р. до 37,5 % у 2015 р. та до 37,9 % у 1 півріччі 2016 р.), що підвищує ризики накопичення соціальної невдоволеності та агресії у суспільстві та провокує поширення такого явища як соціальне відторгнення. Окрім того, останніми роками спостерігається зниження престижності праці, спричинене у більшій мірі посиленням утриманських настроїв та яскравими прикладами можливостей швидкого збагачення.

На тлі скорочення у 2012 – 2015 рр. обсягів промислового виробництва, зменшення обсягу сільськогосподарської та будівельної продукції, зниження вантажо-, й пасажирообороту та інших показників соціально-економічного розвитку України

¹ без частини зони проведення антитерористичної операції [<http://www.ukrstat.gov.ua> (розділ «Експрес-випуски»)]

(табл.1), а також посилення конкуренції внаслідок збільшення міграційних потоків зі Сходу України та утримання невисокої професійної й територіальної мобільності населення вище перелічені проблеми загрожуватимуть зростанням напруженості не лише на вітчизняному ринку праці, а й загалом у суспільстві.

Таблиця 1
Динаміка основних показників соціально-економічного розвитку України*

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016 1 півріччя
ВВП на душу населення (у % до попереднього року)	104,5	105,9	100,5	100,2	93,7	91,5	
Індекс споживчих цін, %	109,1	104,6	99,8	100,5	112,1	148,7	118,1
Індекс промислової продукції, %	111,2	107,3	99,5	95,3	89,9	86,6	115,0
Індекс обсягу с/г продукції, %	98,5	117,5	95,5	113,7	102,2	95,2	102,0
Індекс будівельної продукції, %	94,6	111,1	91,7	85,5	79,6	85,1	109,1
Вантажооборот, %	106,1	105,7	92,4	96,1	79,6	85,1	102,4
Пасажирооборот, %	100,0	103,3	98,7	97,1	88,5	91,5	102,9
Оборот роздрібною торгівлі, %	109,8	114,7	115,0	109,5	91,1	79,3	102,3
Експорт, %	128,1	130,3	99,9	92,5	85,7	72,9	88,5
Імпорт, %	130,8	132,7	102,9	92,8	72,9	70,1	93,8
Рівень безробіття (за методологією МОП) серед населення працездатного віку	8,2	8,0	7,6	7,3	9,3	9,1	9,8
Середньомісячна заробітна плата, номінальна, грн	2250	2648	3041	3282	3480	4195	4746
номінальна, \$	283,53	332,35	380,55	410,61	292,76	192,04	190,22
реальна, %	110,2	108,7	114,4	108,2	93,5	79,8	103,9

* складено на основі статистичної інформації [<http://www.ukrstat.gov.ua/>]

Додають незначного оптимізму показники соціально-економічного розвитку у 1 півріччі 2016 р. Проте після різкого їх падіння у попередні роки рано говорити про покращення ситуації, оскільки середньомісячна заробітна плата в доларовому еквіваленті продовжує тенденцію до зниження. Невтішні показники щодо рівня безробіття та експорту, які також показують негативну динаміку.

Не достатньо ефективна політика у сферах доходів та зайнятості спричинила поширення бідності не тільки серед вразливих верств населення, але й серед працюючих осіб. В результаті відбулося зростання частки домогосподарств із середньодушовими еквівалентними загальними (в. т.ч. і грошовими) доходами у місяць нижчими ніж фактичний розмір прожиткового мінімуму, розрахований Міністерством соціальної політики України. Так у 2014 р. такі домогосподарства склали близько 19 % (23,1 % - за грошовими доходами (г.д), у 1 кварталі 2015 р. – більше 25 % (>38,8 % - за г.д.), у 2 кварталі 2015 р. – близько 60% (>65% - за г.д.), а у 3 кварталі 2015р. – більше 64 % (>70 %), а у 1 кварталі 2016 р. – більше 55,1 % (>72%) (табл.2).

Таблиця 2

Динаміка частки населення України із середньодушовими доходами, нижчими фактичного розміру прожиткового мінімуму*[2]

Показники	4 кв. 2014 р.	1 кв. 2015 р.	2 кв. 2015 р.	3 кв. 2015 р.	4 кв. 2015 р.	1 кв. 2016 р.
Середній розмір фактичного** прожиткового мінімуму в розрахунку на одну особу, грн.	1449,0	1723,3	2569,3	2698,3	2617,7	2680,7
Кумулятивна частка населення із середньодушовими еквівалентними грошовими доходами у місяць, нижчими***, грн	1324,75	1560,10	2280	2640	2364	2640
%	23,1	38,8	65,4	69,9	58,9	72,0
Кумулятивна частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими***, грн	1461,03	1560,10	2280	2640	2426	2640
%	19,7	25,1	58,1	64,0	47,3	55,1

*Складено на основі [2]

**розрахований авторами на основі місячних фактичних розмірів прожиткового мінімуму, визначених Міністерством соціальної політики України

*** розміру вказаного у відповідній колонці

Зменшення на 8,9 в.п. частки бідного населення за загальними доходами відбулось в основному через суттєве збільшення обсягу безготівкових житлових субсидій населенню (з 42,38 грн у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство у 1 кварталі 2015 р. до 430,70 грн у 1 кварталі 2016 р.). Проте за грошовими доходами у 1 кварталі 2016 р. більше 72 % населення знаходились за межею бідності².

Встановлення розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи і мінімальної заробітної плати на рівні 47,85 % фактичного прожиткового мінімуму³ посилює соціальне невдоволення, зниження ділової активності, підвищує ризики виникнення соціального бунту та викликає зневіру у професійних і реформаторських здібностях влади, збільшуючи тим самим можливість несприйняття суспільством будь-яких реформ. Так за результатами соціологічного опитування [3] щодо оцінки реформ в Україні 48,4 % опитаних вважають, що «не зроблено нічого», а ще 24,6 % - що «зроблено приблизно 10 %».

Крім того, в Україні продовжує застосовуватись такий показник, як «рівень забезпечення прожиткового мінімуму», який суперечить українському законодавству і протиправно зменшує розмір соціальної допомоги.

Безумовно різке підвищення розмірів мінімальних соціальних стандартів та гарантій в умовах обмеженості фінансових ресурсів держави не є можливим, оскільки

² Межею бідності вважаємо розмір фактичного прожиткового мінімуму, що розраховує Міністерство соціальної політики України

³ Станом на 01.01.2016 р. офіційно затверджений розмір прожиткового мінімуму для працездатної особи та мінімальної заробітної плати становить 1378 грн., а фактичний розмір прожиткового мінімуму в цінах січня 2016 р. , розрахований Міністерством соціальної політики – 2880 грн.

приведе до нарощування обсягу державного боргу, збільшення інфляції, зниження реальних доходів населення та спричинить загострення інших соціальних проблем.

Заниження розміру мінімальної заробітної плати та інших соціальних стандартів та гарантій відбулося на тлі істотного підвищення цін на більшість товарів і послуг у 2015 р. (на продукти харчування (40,1%), на утримання житла і комунальні послуги (103,0 %), на побутову техніку і предмети домашнього вжитку (36,4 %), на охорону здоров'я (29,1 %), на освіту (24,2 %), на відпочинок і культуру (37,9 %). При цьому реальні доходи населення знизились на 11,5 % у 2014 р. порівняно з 2013 р., у 3 кварталі 2015 р. становили лише 77,5 % відповідного показника аналогічного періоду 2014 р., а у 4 кварталі 2015 р. – 84,0 %. Намагання уряду компенсувати збільшення тарифів на житлово-комунальні послуги через спрощену процедуру надання житлових субсидій дало відчутні результати. У 2015 р. за субсидіями звернулося 5929,1 тис. сімей (отримали 91,1 %), що у 3,5 рази більше ніж у 2014 році. Однак, це спричинило додаткове навантаження на бюджет в сумі 2346 млн. грн., не сприяло економії споживання газу і збільшило рівень недовіри до української влади (рис. 1).

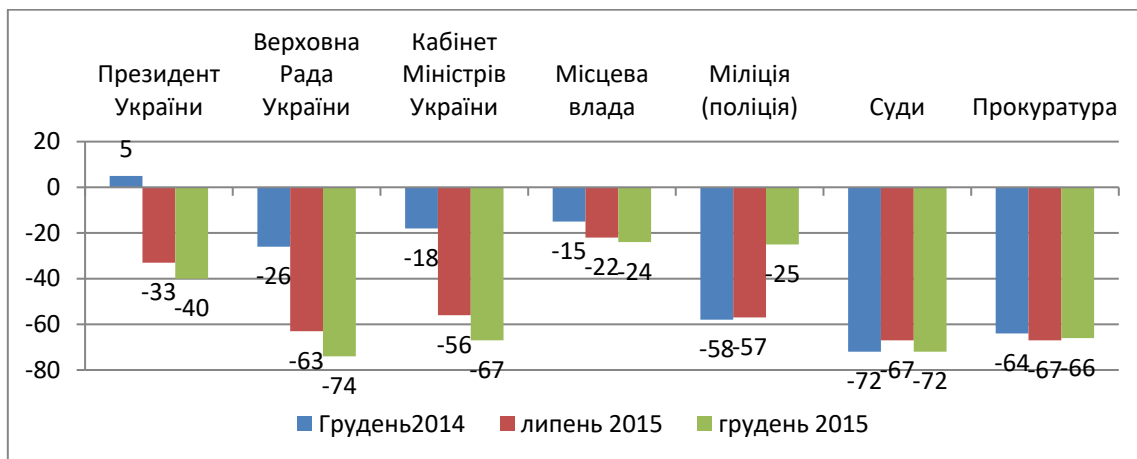

Рис. 1. Динаміка рейтингів довіри-недовіри до державних інституцій (2013-2015 рр.)*, %

*побудовано на основі [3]

Не применшуючи позитивного впливу використання механізму житлових субсидій в умовах різкого підвищення цін на житлово-комунальні послуги та зменшення реальних доходів населення, хочемо звернути увагу і на негативні наслідки його застосування. Зокрема, зростання кількості одержувачів субсидій на житлово-комунальні послуги та придбання твердого палива і скрапленого газу, а також зростання самих виплат на ці цілі в подальшому призведе до збільшення навантаження на бюджет у 2016 р. до 65 млрд. грн. за умови, що кількість одержувачів субсидій залишиться на рівні кінця опалювального сезону 2015 – 2016 рр., а середній розмір субсидії, наданої у безготівковій формі становитиме з жовтня по грудень 2016 р. не більше 1290,7⁴ грн.

Таке додаткове навантаження може виявитися непосильною ношею для Державного бюджету. Адже у січні – липні 2016 р. до загального фонду Державного бюджету надійшло 284,0 млрд. грн., що на 11,7 млрд. грн. менше запланованого розміру. При цьому зростання видатків Державного бюджету України порівняно з аналогічними періодами 2015 р. відбувається швидшими темпами, ніж доходів. Так при зростанні

⁴ Середній розмір субсидії на одне домогосподарство у 1 кварталі 2016 р.

доходів Державного бюджету у 1 кварталі 2016 р. на 13 % порівняно з 1 кварталом 2015 р., видатки в аналогічному періоді збільшилися на 28,8 %; за 2 квартали: доходи збільшилися на 7,8 %, а видатки – на 22,2 %, за січень-липень: доходи збільшилися на 3,8 %, видатки – на 21 % [4]. Із зазначеного констатуємо факт уповільнення темпу зростання доходів загального фонду бюджету, як наслідок зниження темпів інфляції та скорочення доходів, які мали місце у 2015-му (наприклад, скасування плати за видачу ліцензій на користування радіочастотним ресурсом, а також відсутності коштів, що перераховуються Національним банком України відповідно до Закону України «Про національний банк України»). Має місце і невиконання плану майже на 8 млрд. грн. по надходженнях від ренти за користування надрами.

Таким чином, уповільнення темпів зростання доходів Державного бюджету та збільшення потреби в бюджетних коштах унаслідок збільшення кількості домогосподарств, яким нараховане житлове субсидію та обсягу зазначеного виду допомоги може призвести до збільшення дефіциту Державного бюджету України, що негативно вплине на виконання видаткової частини бюджету. У кінцевому підсумку зростаючі видатки на субсидування населення доведеться покривати за рахунок зменшення інших видатків, в тому числі й тих, які могли б бути використані на програми енергозбереження та енергоефективності.

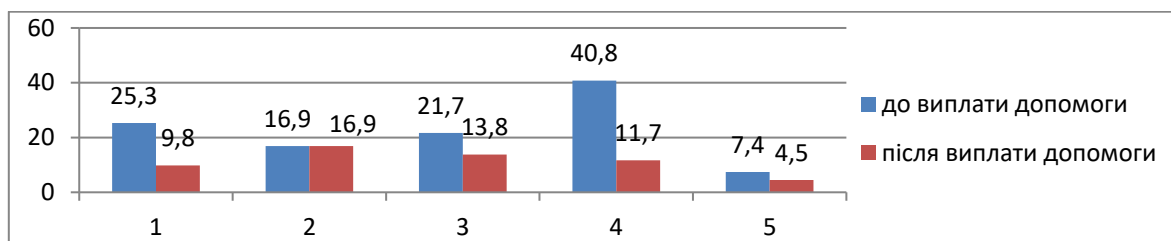
Не додає оптимізму і динаміка постійно зростаючих видатків Державного бюджету України, які повинні фінансуватись із власних джерел надходжень Пенсійного фонду, а саме видатки на покриття дефіциту коштів вказаного фонду та фінансове забезпечення виплат (пенсій, надбавок, підвищень до пенсій), призначених за відповідними пенсійними програмами. У 2016 р. на зазначені цілі заплановано 145,4 млрд. грн., а їх частка у сукупності із обсягом субвенції на житлові пільги та субсидії населенню становить 28,9 % всіх видатків.

Таким чином, майже 30% коштів Державного бюджету витрачаються нераціонально, оскільки завдяки цим програмам проблеми постійно зростаючого дефіциту Пенсійного фонду України та неспроможності значної частини домогосподарств сплачувати житлово-комунальні послуги вирішуються лише частково, що призводить до їх загострення в наступному році.

Основна причина виникнення цих соціальних проблем спільна – низька заробітна плата. Саме тому вважаємо, що потрібно змінити підходи до їх розв'язання. Зокрема, варто розробити план заходів щодо поступового підвищення державних соціальних стандартів і гарантій та зниження безробіття, особливо серед молоді й населення працездатного віку.

Варто розробити програми активізації населення до самореалізації та забезпечення свого права на працю, а саме: забезпечення молоді першим робочим місцем; пільгового кредитування для відкриття, розширення бізнесу, модернізації виробничих потужностей; пільгового оподаткування підприємців-початківців тощо. Без розробки та реалізації заходів щодо реального забезпечення права на працю все більше соціальних проблем набудуть системного характеру і вирішити їх буде набагато важче.

Що стосується програм соціальної підтримки населення, то вони мають в першу чергу бути направлені на зменшення рівня бідності. Найбільш дієвими в цьому сенсі є: державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям (умовний показник впливу на бідність у 2015 р. – 29,1 в.п.), допомога при народженні дитини (15,5 в.п.) та допомога на дітей одиноким матерям (7,9 в.п.) (рис.2)

- 1 – допомога при народженні дитини
 2 – допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку
 3 – допомога на дітей одиноким матерям
 4 – державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям
 5 – субсидії на відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива

Рис.2. Рівень бідності серед населення, яке проживає в домогосподарствах, у складі яких є одержувачі певного виду допомоги (2015 р.)*

*побудовано на основі даних Державного комітету статистики [www.ukrstat.gov.ua]

Вплив житлових субсидій та допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку на зменшення рівня бідності серед одержувачів цих видів допомоги є мінімальним, про що свідчать дані рис.2 (2,9 в.п. та 0 в.п. відповідно). Ці дані є підтвердженням нераціонального витрачання частини коштів Державного бюджету України.

Гострим залишається і питання низької адресності житлових субсидій. Так, частка пільг та субсидій на оплату житла, комунальних продуктів та послуг (готівкою та безготівкових) у сукупних ресурсах групи домогосподарств першого дециля у 2015 р. хоч і перевищує в два рази аналогічний показник серед домогосподарств десятого дециля (1,2%, проти 0,6% відповідно), однак, суми цих пільг та субсидій, отриманих у середньому одним домогосподарством серед домогосподарств першого дециля були в 1,7 раза нижчі, ніж у групі домогосподарств десятого дециля (табл.3).

Таблиця 3

Частка й обсяг пільг та субсидій на оплату житла, комунальних продуктів та послуг (готівкою та безготівкових) у сукупних ресурсах груп домогосподарств першого та десятого дециля (в середньому на місяць на одне домогосподарство)

Роки	Частка пільг та субсидій *	Частка пільг та субсидій **	Обсяг пільг та субсидій*	Обсяг пільг та субсидій**	Відношення, (к5/к.4) разів
1	2	3	4	5	6
2009	0,6	0,4	4,08	19,64	4,8
2010	0,5	0,3	8,21	20,33	2,5
2011	0,6	0,3	6,72	20,12	3,0
2012	0,5	0,3	10,43	25,8	2,5
2013	0,4	0,3	10,34	23,76	2,3
2014	0,4	0,3	11,49	22,12	1,9
2015	1,2	0,6	35,6	61,32	1,7

* на оплату житла, комунальних продуктів та послуг (готівкою та безготівкових) у сукупних ресурсах групи домогосподарств першого дециля (в середньому на місяць на одне домогосподарство), %;

**на оплату житла, комунальних продуктів та послуг (готівкою та безготівкових) у сукупних ресурсах групи домогосподарств десятого дециля (в середньому на місяць на одне домогосподарство), %.

Варто відмітити, що у досліджуваному періоді намітилась позитивна динаміка щодо зменшення різниці між обсягом пільг і субсидій на житлово-комунальні послуги, що припадає на одне домогосподарство з груп першого та десятого децилів. Зазначене дає підстави припустити, що удосконалення механізму надання житлових субсидій дозволило отримати хоч і незначні та все ж позитивні результати в частині посилення адресності цього виду допомоги. Водночас, питома вага бідного населення (за абсолютним критерієм) серед одержувачів субсидій має стійку динаміку до зниження (рис. 3), що свідчить про протилежне – зменшення адресності житлових субсидій.

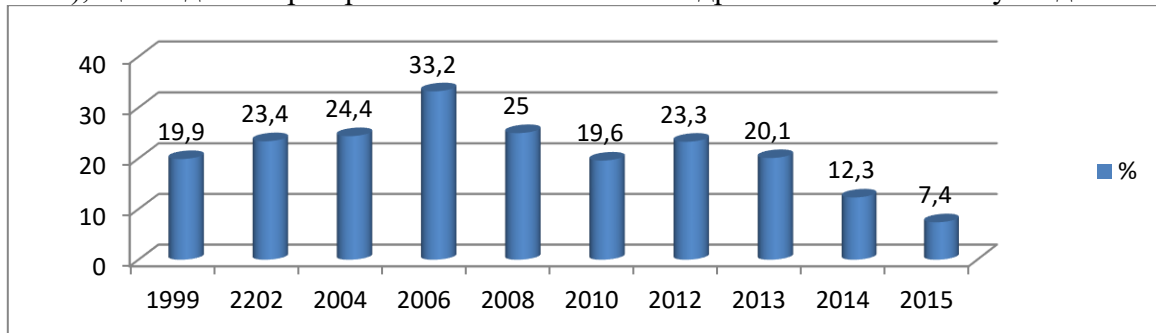

Рис. 3. Питома вага бідних (за абсолютним критерієм) серед одержувачів житлових субсидій

*розраховано і побудовано на основі даних Державного комітету статистики [www.ukrstat.gov.ua]

Таку суперечливість висновків можна пояснити методологічними проблемами розрахунку прожиткового мінімуму в Україні, який використовується для визначення бідності за абсолютним критерієм та є базовим соціальним стандартом при визначенні розмірів різних видів соціальної допомоги.

Як вже зазначалось вище, розмір офіційно затвердженого прожиткового мінімуму є значно нижчим, ніж фактичний, що розраховується Міністерством соціальної політики України щомісячно (рис. 4).

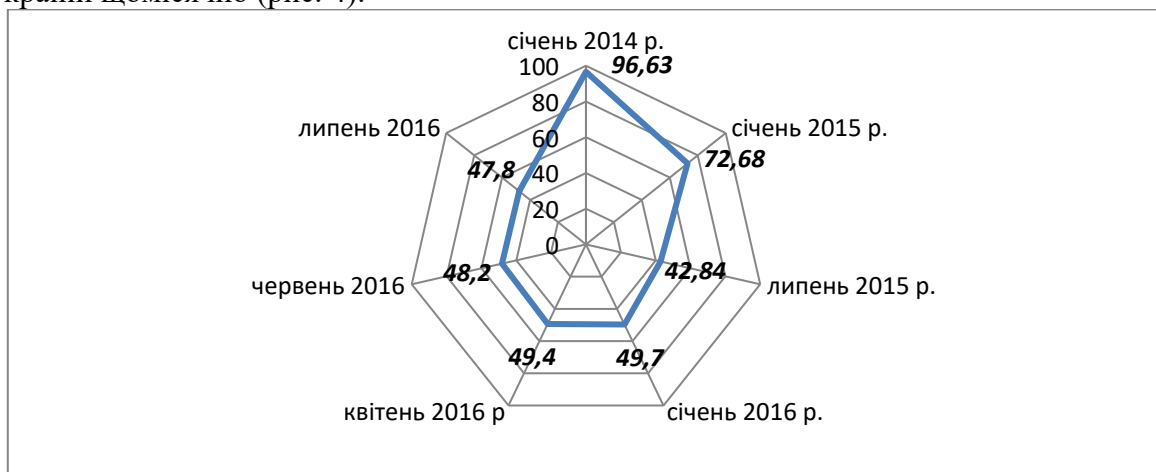

Рис. 4. Відношення офіційно затвердженого розміру прожиткового мінімуму в середньому на одну особу в місяць до фактичного, %

*побудовано на основі даних Міністерства соціальної політики України (розділ «Моніторинг показників соціальної сфери») [http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/category?cat_id=141688]

Так, за період з квітня 2015 р. по липень 2016 р. затверджений розмір прожиткового мінімуму, розрахований за методикою 2000 р.!!! був нижчим фактичного

більш як у два рази. Окрім того, норми на основні продукти харчування, що закладені у даній методиці практично по всіх основних продуктах харчування, крім хліба і хлібобулочних виробів, є нижчими на 20 – 60 %, ніж оптимальні значення індикаторів продовольчої безпеки, які були затверджені наказом Міністерства економіки у 2007 р. [5]. Щоправда, даний наказ у 2013 р. втратив чинність. Замість приведення у відповідність норм харчування, що враховуються при розрахунку прожиткового мінімуму, до раціональних норм, зазначені індикатори були замінені на інші, не співставні з тими показниками, які враховуються при розрахунку прожиткового мінімуму.

В результаті зазначених маніпуляцій з методикою розрахунку прожиткового мінімуму та затвердженням його розміру, рівень бідності за абсолютним критерієм є суттєво заниженим. А це в свою чергу суттєво вплинуло на показник бідності серед населення, що проживає у домогосподарствах, у складі яких є одержувачі житлових субсидій.

Неоднозначний вплив має і збільшення доступності житлових субсидій. Адже з одного боку він дозволяє більшості громадян реалізувати своє право на соціальний захист, а з іншого, породжує патерналізм і залежність людей від державної допомоги та не сприяє їх діловій активності. Все це змушує замислитись про майбутню глибоку кризу не тільки у соціальній сфері, але й у інших сферах національної економіки.

Непідготовленість суспільства до нових викликів сучасності, відсутність чітких, скоординованих дій щодо збалансованого розвитку України, розгляд проблем економічного зростання без врахування концепцій національної безпеки призвело до розширення кола сегментів нестабільності, що не лише поглибило існуючі ризики, а й сприяло появі нових, які без перебільшення, створили реальні загрози соціальній безпеці (в т.ч. демографічній та продовольчій). Більшість індикаторів соціальної безпеки перевищили порогові значення, які були чинними до 2013 р і були більш наближеними до європейських стандартів. (табл.4)

Таблиця 4

**Фактичні та порогові* значення індикаторів соціальної безпеки
у 2014 – 2015 рр.****

Індикатор	Порогове значення	2014	2015	2016 1 півріччя
Відношення мінімального розміру пенсії до прожиткового мінімуму, разів	Не менше 1,5 - 2	1	1	1
Відношення індексу сукупних ресурсів домогосподарств до індексу споживчих цін, разів	Не менше 1	0,91	0,77
Частка витрат на харчування (прод. товари і харчування поза домом) у загальному обсязі витрат	Не більше 50 %	53,7	54,6	51,7*
Рівень безробіття (за методологією МОП), у віці 15-70 років/працездатного віку	Не більше 10%	9,3/9,7	9,1/9,5	9,4/9,8
Наявність житлового фонду на одну особу, кв.м.	Не менше 25 кв.м.	23,1	22,5	22,7
Кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань на 100 осіб	Не більше 60	62,7	62,3	
Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, у % до ВВП	Не менше 4	3,7	3,6	2,9
Обсяг видатків зведеного бюджету на освіту, у % до ВВП	Не менше 8,3	6,4	5,8	6,1

* відповідно до наказу Міністерства економіки України № 60 від 2.03.2007 р.

**складено на основі даних Державного комітету статистики [www.ukrstat.gov.ua] та джерела [5]

У 2013 р. замість прийняття відповідних заходів для покращення значень індикаторів, наведених у табл.4, Міністерство економічного розвитку і торгівлі видало наказ № 1277 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України», відповідно до положень якого було знижено нормативні критичні значення індикаторів соціальної безпеки. Зокрема, порогове значення індикатора «відношення середньої заробітної плати до прожиткового мінімуму» було «не менше 3 разів». У новому наказі № 1277 критичне значення зазначеного індикатора затверджено «1,5 рази», а оптимальним вважається «3 рази». Таким чином, порогове значення індикатора перетворилося на оптимальне. Водночас значення окремих індикаторів у 2015 р. перевищили нормативні показники [6] небезпечного та критичного рівня соціальної безпеки (табл.5).

Зокрема, індикатори «чисельність хворих на активний туберкульоз із діагнозом, що встановлений уперше в житті», «обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я у відсотках до ВВП» у 2014 – 2015 рр. сягнули практично критичного рівня, а частка витрат на продовольчі товари в споживчих грошових витратах домогосподарств перевищила критично допустимі норми.

З однієї сторони влада ніби розуміє, які загрози стоять перед країною, особливо в частині забезпечення соціальної безпеки (неминучість зниження рівня життя в умовах воєнної агресії; зростання соціальної нерівності, втрати національного ринку праці, погіршення стану здоров'я населення; криза довіри в соціумі; гуманітарна катастрофа Донбасу та інші (детальніше див.[1]), а з іншої – продовжує політику продукування різного роду стратегічних документів без практики їх належного виконання, що зумовлено відсутністю в них конкретних показників, які характеризуватимуть успішну реалізацію відповідної стратегії або недостатню їх кількість.

Таблиця 5

**Фактичні та нормативні* значення індикаторів соціальної безпеки
у 2014 – 2015 р.**

Індикатор	Нормативні значення індикаторів*				Фактичні значення	
	Оптимальний	Незадовільний	Небезпечний	Критичний	2014	2015
Відношення середньомісячної номінальної заробітної плати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу, разів	3	2,5	2	1,5	2,8	3,3
Відношення середнього розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму осіб, які втратили працездатність, разів	2	1,75	1,5	1	1,6	1,4
Частка витрат на продовольчі товари в споживчих грошових витратах домогосподарств, відсотків	20	30	40	50	52,9	54
Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, відсотків ВВП	7	6,5	5,5	3	3,7	3,6

Чисельність ВІЛ-інфікованих осіб з діагнозом, що встановлений уперше в житті, осіб на 100 тис. осіб населення	0	12	20	30	45,1	37,2
Чисельність хворих на активний туберкульоз із діагнозом, що встановлений уперше в житті, осіб на 100 тис. осіб населення	0	20	40	60	59,6	56
Сума несплаченої заробітної плати станом на 1 січня (1 липня) до фонду оплати праці за грудень (червень) звітного року, відсотків	0	2,5	5	10	7,2	4,3
Рівень злочинності (кількість злочинів на 100 тис. осіб населення)	100 0	1200	1300	1400	1233	1322

* відповідно до наказу Міністерства економічного розвитку та торгівлі України № 1277 від 29.10.2013 р.

Із зазначеного вище, можна зробити висновок про імітацію реформ, оскільки більшість заходів, які проводяться в рамках реформування спрямовані не на підвищення соціальних показників, а на приведення їх нормативних значень до бажаних, які дозволяють створити видимість «покращення».

Причиною такого стану є поспішність прийняття «потрібних» законодавчих актів, без належного обґрунтування їх положень та без здійснення відповідних розрахунків для їх реалізації. Яскравим прикладом є прийнята у січні 2015 р. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020». Мета цього документу – «впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі» [6]. Проте, очікувані результати практично не відображають мети зазначеної Стратегії. Так, серед індикаторів реалізації стратегії, які реально оцінюють рівень життя є лише два показники: «середня тривалість життя людини за розрахунками Світового банку підвищиться на 3 роки», «валовий внутрішній продукт (за паритетом купівельної спроможності) у розрахунку на одну особу, який розраховує Світовий банк, підвищиться до 16 000 доларів США» [6]. Очевидно, що за цими показниками не можна визначити, чи впроваджено в Україні європейські стандарти життя чи ні. Адже рівень життя визначається за рівнем реальних доходів населення, структурою витрат домогосподарств, рівнем безробіття та рівнем економічної активності населення, рівнем освіченості, захворюваності, рівнем бідності, а також іншими показниками, що характеризують майнову забезпеченість домогосподарств, умови проживання населення та стан соціального середовища.

Відсутність цих показників серед очікуваних індикаторів реалізації стратегії можна би було пояснити наявністю ще одного індикатора, що мав би відобразити в сукупності рівень життя населення. Це показник добробуту, який запланувала розробити Україна разом із Світовим банком. Проте за два роки реалізації основного стратегічного документу країни він так і не розроблений.

Не реальними є і окремі показники, які заплановано досягти. Так при відсутності позитивних тенденцій у 2014 – 2015 рр. щодо розвитку промисловості, сільського господарства, експорту, будівельної галузі планується майже вдвічі збільшити обсяг ВВП на душу населення. Більше того, деякі показники виписано некоректно. Зокрема, заплановано, що питома вага місцевих бюджетів становитиме не менше 65 відсотків у зведеному бюджеті держави. Але ж питому вагу місцевих бюджетів у Зведеному бюджеті держави визначають за доходами та за видатками і їх частка не є однаковою.

Частка доходів місцевих бюджетів у загальному обсязі надходжень до Зведеному бюджету України становила у 2015 р. - , а видатків у загальному обсязі видатків - . То ж що ми плануємо досягти?

Також незрозумілим є такий очікуваний результат, як оновлення кадрового складу державних службовців у правоохоронних органах, судах, інших державних органах на 70 відсотків. Адже немає гарантії, що оновлений склад службовців працюватиме краще. Очікуваними індикаторами стратегії мали б бути результати роботи, а не просто заміна одних працівників на інших. Якщо для досягнення запланованих показників потрібно змінити виконавців на 100 чи 200 відсотків, то це потрібно зробити. Проте це не повинно бути очікуваним результатом реалізації положень такого важливого документу.

Незважаючи на критичні зауваження щодо змісту Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» зазначений документ все ж має певні позитиви, оскільки в ньому закладено наміри української влади покращити рівень життя населення. Досягти зазначеного можна за умови усвідомлення того, що серйозні реформи - це тривала і виснажлива робота, яка потребує детального аналізу поточного стану та належного обґрунтування пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку. Тобто слід чітко визначити, які реформи є передумовою для проведення інших реформ.

Загалом державну соціальну політику потрібно розглядати як багаторівневу і багатофункціональну систему, яка зможе забезпечити не тільки соціальний, а й економічний розвиток країни шляхом активізації людського капіталу та максимальної реалізації його інноваційного потенціалу. Адже соціальна політика відіграє регулюючу і стимулюючу роль у забезпеченні динамічного розвитку суспільства, а також повинна забезпечити гарантовані Конституцією України права і свободи людини й громадянина. Питання щодо прав і свобод є особливо актуальними в умовах військової агресії, коли частина населення не може забезпечити себе найнеобхіднішим: одягом, харчуванням та житлом. На перший план виходить право громадян на соціальний захист:, а для учасників АТО – ще і право на медичну допомогу, яку держава, на жаль не спроможна забезпечити навіть тим, хто отримав інвалідність, захищаючи цілісність України. З метою вдосконалення діяльності щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини і громадянина Президент України у серпні 2015 р. затвердив Національну стратегію у сфері прав людини, яка зосереджена на вирішенні основних системних проблем у сфері захисту прав і свобод людини та нових викликах суспільства, але не вичерпує повністю проблематики у зазначеній сфері.

Основний акцент має бути як на показниках, які характеризуватимуть позитивний вплив цих реформ так і на негативах, які слід чекати населенню. Обов'язковою умовою є зазначення терміну, коли слід очікувати покращення.

Також при підготовці реформ варто пам'ятати, що соціальна політика є визначальною основою макроекономічного регулювання, оскільки реалізація її заходів впливає на низку економічних параметрів, збільшує норму споживання і зменшує нагромадження, поживляє сукупний попит.

Висновки. Визначаючи стратегічні напрями розвитку держави в основу слід ставити стратегічну мету – підвищення добробуту населення, а також основні цілі соціальної політики держави, серед яких: підвищення рівня і якості життя населення, збільшення його тривалості; зміцнення здоров'я громадян, підвищення якості й ефективності надання медико-санітарної допомоги; зниження рівня безробіття; підвищення стандартів оплати праці; підвищення ефективності системи регулювання соціальної відповідальності суб'єктів. Також в основу визначення пріоритетних

напрямів має бути покладено розв'язання проблем, які становлять реальну загрозу національній безпеці держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень до позачергового Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у сфері національної безпеки». – К. : НІСД, 2014. – 148 с.
2. Витрати і ресурси домогосподарств України (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України): статистичні бюлетені (у 4 кварталі 2014 р.; 1 кварталі 2015 р.; у 2 кварталі 2015 р.; у 3 кварталі 2015 р.; у 4 кварталі 2015 р.; у 1 кварталі 2016 р.) [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua (розділ Публікації);
3. 2015-й: політичні підсумки - думка населення: соціологічне опитування (29 грудня 2015 р) Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» та Київського міжнародного інституту соціології [Електронний ресурс] . - Режим доступу: <http://www.dif.org.ua/ua/polls/>
4. Звітність про виконання бюджетів. Державна казначейська служба України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua>
5. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджена наказом Мінекономіки України № 60 від 2.03.2007 р. [Електронний ресурс]: Режим доступу: me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id
6. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України № 1277 від 29.10.2013 р. [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ME131588.html
7. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» [Електронний ресурс]: Указ Президента України № 5 від 12.01.2015. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>